

דף כח

רבי יוחנן למיתה לא חייש. אף על פי שמשנה ערוכה שנינו (ריש יומא), מתקינים לו אשה אחרת שמא תמות אשתו – שם עושים כן לרווחא דמלתא אבל לחוש למיתה ובשל כך לבטל עיקר מצוה – אין חוששים, שחליצה במקום יבום לאו כלום היא (רשב"א. וע"ע שער המלך סוכה ד, טז, ובמובא ביוסף דעת בסיכומים לסוכה כג-כד).

'תנן היתה אחת מהן אסורה על האחד איסור ערוה... ואמאי ליקו חתן לייבם הך דאינה חמותו ברישא... אמר רב פפא: כגון דנפלה הך דאינה חמותו ברישא'. אף על פי שכבר השיב רבי יוחנן לשואלו 'אחיות איני יודע מי שנאן', חוזר הגמרא ומקשה מהמשך המשנה – כי קשה לומר שנפל שיבוש בדברי התנא כל כך. ולכן הוצרך להעמיד הסיפא באוקימתא (עפ"י רמב"ן ורשב"א לעיל כז:). ומבואר בדבריהם שפירוש 'איני יודע מי שנאן' היינו שנפל שיבוש במשנה [ולא שהוא תנא כלשהו שסובר כן – שאם זו הכוונה הלא מסתבר שגם המשך המשנה באתה שיטה היא ומה מקשה]. וע' במובא לעיל (ו) ובברכות (כג), שנחלקו הראשונים אם רבי יוחנן חולק על תנאים. ומכל מקום לדברי הכל ודאי לא יחלוק על סתם משנה. ואפילו רב שהוא תנא ופליג, כתב באגרות משה (אה"ע ח"ד קכא), שלא מצינו שחולק אלא על ברייתות ולא על משניות [וכן יש לשמוע מרש"י (כו: ד"ה מתה ראשונה), אך במאירי (ד"ה שתי אחיות) כתב שרב חולק על משנתו. וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת קלג). וע' ברשב"א להלן לג שרבי חייא ובר קפרא אינם חולקים על משנה שאין עליה מחלוקת אעפ"י שהוא תנא. וע"ע במובא ביוסף דעת ב"ב קע:], וכל שכן רבי יוחנן. מה גם שלדבריו הלכה כסתם משנה – לכך הוצרך להעמיד משנתו ב'איני יודע' כלומר במשבשתא. וכיו"ב אמר רבי יוחנן (להלן מג. ע"ש) על משנת מסרק 'זו אינה משנה'.

(ע"ב) 'זאי אשמועינן הכא, אדרבה תרווייהו מוכחי אהדי אבל אידך לא, צריכא'. לא אמר כדלעיל, הכא ליכא למיגזר משום שני משא"כ באידך – כי רוצה ליישב אף את הצרכת המשנה בפרק שני שהביא לעיל, שגם שם אין לגזור משום שני, לכך אמר סברא חדשה שדוקא כאן מותר כי השני מוכיח עליו, משא"כ בשאר המקומות (עפ"י רש"ש. וע' מהרש"א ומהרש"א-מהר"ב).

*

הרשב"א בתשובה (ח"ד רצד) דן באחד שנשבע 'שינשא עם פלונית' ועתה הוא טוען שלשון זו משמע שיינשא על ידי אחרים ושמא על ידי קרובו הדבר תלוי והם אינם רוצים. וכתב הרשב"א שאין ממש בטענה זו, וזו לשונו בתוך הדברים:

'... אבל באמת לשון 'שינשא' אינו לשון מדוקדק, ולא מן הצד שטען, אלא מצד אחר, והוא שאין האיש נישא אלא נושא דכתיב כי יקח איש אשה ואמרו ז"ל 'כי יקח' – ולא שיקיח את עצמו. ומכל מקום זה (לא) נשבע שינשא לפלונית והרי במשמע שיהא נשוי עמה. והרי נשתמשו רז"ל בלשון זה הרבה פעמים, הרי שנינו בפרק ארבעה אחים 'ארבעה אחים שנים מהם נשואין שתי אחיות', 'שני אחים נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית' וכן רבים אין להם מספר, שהרבה נשתמשו בו חכמים ואין הכוונה להם שיהא נשוי ממש שהוא אינו נשוי אלא נושא, רק שהכניסו הפועל כלשון שהרי נעשו שניהם נשואין זה לזה בפועל, אבל כשבאו לדבר ממש בענין שיהא הפרש בו לענין הדין, דקדקו בלשון כאמרם 'אנדרוגינוס נושא ולא נישא', ואמרו 'לא נושא ולא נישא', ואמרו 'הגיע זמן ולא נישאו' ודקדקו בגמרא (כתובות ב:)

נשאו לא קתני דמשמע אינהו אלא נישאו כו' – לפי שבכל המקומות האלו דברו בענינין שיש בהן הפרש בין זה לזה לענין הדין, ולפי זה דקדקו בלשון להוציא בדקדוקו ועיקרו אבל בשאר המקומות לא הקפידו אלא בשמירת הענין לא בדקדוק הלשון.

ויקרה להם ז"ל גם כן במקומות אחרים, באמרם בכל מקום 'החולץ ליבמתו', 'חלץ ועשה בה מאמר', 'קטן וקטנה לא חולצין', 'נתן גט וחלץ', וכאלה רבים אין מספר – ואף על פי שאין האיש חולץ אלא נחלץ, אלא שלא שמרו דקדוק הלשון אלא הענין'.

א. יצוין שנקטו גם הרבה חליצה באשה בלשון פיעל, כגון 'חולצת ולא מתייבמת'; 'היבמה לא תחלוץ ולא תתיבם'. ומ"מ נקטו גם להפך, אפשר משום שהחליצה פועלת התר לאשה והרי היא זו הנפעלת וניתרת על ידה, ולא הבעל. ועתו"ט יב, ד שלכך אמרו על הבעל 'חולץ' – כי הוא מסייע בחליצה מפני שצריך להתכוין לה.

ב. כיו"ב מצינו בפסחים קיב. 'גרשו שנשא גרושה' הגם שהוא המגרש, נקטו אותו מטבע לשון שבדידה.

*

פעם כשפתח הג"ר ישראל גוסטמאן ז"ל שיעור במסכת יבמות, הפטיר: זה הרי למדנו בישיבה לפחות מאתים פעם בעיון'.

(מתלמידיו הר"מ ליפקא והר"ה רובל שיחיו. מובא בספר 'תורה יבקשו מפיהו' עמ' 152)

דף כט

זוהא אמר רבי שמעון שתי אחיות לא חולצות ולא מתייבמות'. ואם תאמר מאי קושיא, שזא עשו איסור מצוה כאיסור ערוה לחומרא, להצריך את אחותה חליצה? יש לומר, אם כן זו שהיא איסור מצוה לא תחלוץ עכ"פ, דמה נפשך: אם אינה כערוה – שתיהן פטורות לרבי שמעון, ואם עשיתה כערוה – היא פטורה (תורא"ש בשם הר' משה).

זוהא גבי ערוה לא גזרינן. רש"י ותוס' מפרשים (וכ"מ במאירי): גבי ערוה בשתי אחיות, אין גוזרים להצריך חליצה את הערוה משום אחותה.

ויש מפרשים: גבי ערוה שהיא אסורה גם באיסור מצוה וקדושה, אין גוזרים בה אטו איסור מצוה דעלמא, ומדוע בשתי אחיות שאחת מהן איסור מצוה גוזרים (כן פירשו הרמב"ן והר"ה, וכן נקט הריטב"א לעיקר).

זו היא למעוטי מאי, למעוטי הק' דר' יהושע דלא עבדינן כוותיה' – בשני אחים נשואים שתי אחיות יתומות, אחת גדולה ואחת קטנה, ומת בעל הגדולה בלא בנים, שרבי יהושע אומר אוי לו על אשתו ועל אשת אחיו; מוציא את אשתו בגט ואת אשת אחיו בחליצה. ורבי אליעזר אומר: מלמדים את הקטנה למאן. ור"ג אמר אם לא מיאנה תמתין עד שתגדיל ותצא הלזו משום אחות אשה.

(ע"ב) זאי סלקא דעתך מאמר לבית שמאי קונה קנין גמור, זה יעשה מאמר ויקנה וזה יעשה מאמר ויקנה. לאו דוקא שניהם יעשו מאמר, אלא מיד שהאחד עשה מאמר וקנה, נפקעה הזיקה ממנה שהרי קנאה, ושוב הותרה השניה לשני שאין כאן אחות זקוקה (עפ"י רמב"ן רשב"א ועוד). ואולם לפי האמת

וכן הדין לענין האחים; אם חליץ האח השני, פטר את בעל הגט / המאמר מלחלוץ עוד, אפילו למאן דאמר חליצה פסולה צריכה לחזור על כל האחים (עפ"י חזו"א קכה, י).

עשה לזו מאמר ונתן גט לזו (ושוב נאסר לייבם, כיון שהתחיל לגרש ועומד ב'לא יבנה' מדרבנן) – שתייהן חליצותיהן גרועות באותה מדה (הלכך חולץ לאיזו מהן שירצה ונפטרה צרתה. רש"י).
 התוס' ועוד ראשונים מפרשים שתלוי הדבר בשני ההסברים שבגמרא בדברי שמואל, ולפי הסבר אחד צריכות שתייהן חליצה למ"ד יש זיקה מפני שחליצה גרועה היא. והרא"ש קיים פרש"י להלכה, שכל שחליצות שתייהן שוות הן, די לחלוץ לאחת מהן (וע"ע להלן ג-נג).

ד. שתי אחיות שנפלו לפני יבם אחד, ומתה הראשונה; לרב, הותרה השניה להתייבם, כי עתה אינה אחות-זקוקתו. [ואף על פי שבערוה דאורייתא אין הדין כן, כגון אחות אשתו שנפלה לפניו ומתה אשתו, בזיקה דרבנן שונה]. ולרבי יוחנן – אסורה.
 [מחלוקתם אליבא דתנא קמא ששתי אחיות שנפלו לפני היבם דינן בחליצה, אבל לרבי שמעון (להלן כח): שפטורות לגמרי מן החליצה ומן היבום, הרי נאסרה השניה באיסור אשת אח ושוב אין לה התר].
 לפר"ח טעמו של רב הוא משום שאין זיקה ואיסורו אינו אלא משום ביטול מצות יבמין לכך מיקל כשמתה, אבל למאן דאמר יש זיקה – אסור.
 מתה השניה – אפילו לרבי יוחנן מותרת הראשונה להתייבם, שיבמה שהותרה ונאסרה וחזרה והותרה תחזור להיתרה הראשון. ואף על פי שבמשנתנו אין משמע כן, דחה רבי יוחנן למשנתנו מהלכה.
 ולדברי התנא רבי אליעזר, כיון שעמדה עליו שעה אחת באיסור נאסרה עליו עולמית. [וכן דעת שמואל ורב אסי (מא). שיבמה שהותרה ונאסרה וחזרה והותרה, אינה חוזרת להתייבם. אך שמא מודים באיסור דרבנן כגון כאן. ע"ש ברא"ש].
 הלכה כרבי יוחנן במחלוקתו עם רב (רי"ף ו"פ).

המקדש אשה בתנאי, ונפלה אחותה לפניו ליבום קודם שנתקיים התנאי – תמתין האחות עד שיתקיים התנאי ותצא בלא חליצה (עפ"י מאירי כט. ע"ש בענין המקדש 'מעכשיו ולאחר שלשים' ונפלה אחותה בתוך שלשים).

דף כח

מד. שתי אחיות שנפלו ליבום לפני שני אחים, מה הדין במקרים דלהלן; –
 א. קדמו וכנסו.
 ב. היתה אחת מהן אסורה על אחד האחים משום ערוה או משום איסור קדושה או איסור מצוה.
 ג. היתה אחת אסורה על זה ואחת אסורה על זה.
 א. שתי אחיות שנפלו לפני שני אחים, שדינן בחליצה כנ"ל, אם קדמו האחים וכנסו – יוציאו. רבי אליעזר אומר: בית שמאי אומרים יקיימו ובית הלל אומרים יוציאו. ואבא שאול מהפך: בית הלל מקלים ולא בית שמאי. רבי שמעון אומר: [ולא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה].
 מסוגית הגמרא עולה שאם אין ידוע מי נפלה ראשונה, לדברי רבי יוחנן, האח השני שכנס לא יוציא אף לבית הלל כיון שהדבר בספק אם עבר איסור [דרבנן], כי שמא ייבם את הראשונה שהיתה מותרת בשעה שנפלה וחזרה להיתרה במיתת אחותה. קצ

ומהרש"ל פסק שאם אין ידוע איזו מהן ראשונה – אסור. ואפילו כנס מוציאים מידו (וצ"ע).

ב. היתה אחת מהאחיות אסורה על האחד איסור ערוה כגון שהיא חמותו – אסור בה ומותר באחותה, והשני אסור בשתייהן. ואם הערוה נפלה ראשונה, לדעת רבי יוחנן יכול האח שהיא ערוה לו (– החתן) ליבם תחילה את האחרת, ואז יכולה זו (החמות) להתלבם על ידי האח השני, משום שהיתה בתחילה מותרת ונאסרה וחזרה והותרה – חוזרת להיתרה הראשון.

אף על פי שהלכה כרבי יוחנן שחוזרת להיתרה הראשון כנ"ל, לא חילק הרי"ף אם נפלה הערוה ראשונה או שניה, ומשמע שבכל אופן האח השני אסור ליבם. אפשר משום שנוקט להלכה שחוששים שמא ימות ותיבטל מצות יבמין הלכך אסור לייבם בכל אופן (עפ"י רשב"א בחידושי ובתשובה א' קצה ועוד).

ומהרש"ל פסק שאם נפלה הערוה תחילה מותר לשני ליבם השניה שהיא ערוה על אחיו אחר שיבם או חליץ אחיו לאחותה.

היתה האחת אסורה באיסור מצוה ואיסור קדושה – חולצות ולא מתייבמות.

ג. היתה אחת מהן אסורה על זה איסור ערוה והשניה אסורה על זה איסור ערוה – האסורה על זה מותרת לזה והאסורה לזה מותרת לזה. איסור מצוה או איסור קדושה – חולצות ולא מתייבמות.

על האפשרויות בט"ו נשים שתהא אחת מותרת לזה ואחת לזה – ע' לעיל ט.

דפים כח – כט

מה. שלשה אחים, שנים מהם נשואים שתי אחיות או אשה ובתה וכד', ונפלו שתייהן ליבום לפני האח השלישי – מה דינן? מה הדין כשאחת מהן אסורה על היבם משום ערוה או משום איסור-מצוה או איסור-קדושה?

שתי אחיות שנפלו ליבום, או אשה ובתה וכד' – הרי אלו חולצות ולא מתייבמות (אם משום זיקה אם משום ביטול מצות יבמין, כדלעיל). רבי שמעון פוטר בשתייהן אף מן החליצה (ואשה אל אחתה לא תקח לצרר – בשעה שנעשו צרות זו לזו לא יהא לך ליקוחין אפילו באחת מהן. והם באיסור כרת כלפיו משום אשת אח (ע"ש); תוס' קדושין ג: ואין חילוק בין הראשונה לשניה. ע' בית ישי לח ד"ה והנה בקידושין).

א. רק ביבם אחד פטר רבי שמעון, אבל נפלו לפני שני יבמין – מודה רבי שמעון שחולצות (כן הוכיחו התוס' ותורי"ד).

ב. היתה דעה (י"ט). שלא פטר רבי שמעון אלא כשנפלו בבת אחת ממש וכרבי יוסי הגלילי שאפשר לצמצם, אבל בזו אחר זו כונס את הראשונה והשניה פטורה [מפני שזיקה ככנוסה]. ואולם דחו בגמרא דעה זו.

היתה אחת מהן אסורה עליו איסור ערוה – אסור בה ומותר באחותה. איסור מצוה או איסור קדושה – חולצות ולא מתייבמות [ואפילו לרבי שמעון שמעיקר הדין יוצאות בלא-כלום שהרי הן אחיות-צרות בזיקה, הצריכום חכמים חליצה, גזירה משום איסור מצוה בעלמא שלא יבואו לפוטרן בלא חליצה].